

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 2-Sayı/Issue: 3
Haziran 2024/June 2024

Başvuru/Submitted: 10 Mayıs 2024/10 May 2024
Kabul/accepted: 6 Haziran 2024/6 June 2024

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.12531156

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

Bir Kadının (Edirneli Şânî Efendi) Sakk Eserinde Yer Alan Asker Kişilerin Dava Kayıtlarına Dair Değerlendirme

Onurcan KARADAĞ**

Özet

Osmanlı Devleti'nde askerî sınıf kavramı oldukça geniştir. Söz konusu tabirde ehl-i örf ve ehl-i şer' iltimasını elde eden kişiler askerî sınıf kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Fiili olarak askerlik mesleğinde olan kişilerin kadı mahkemesinde adli işlemlere tabi olma zorunluluğu yokken, şer'iyye sicillerinde bu tür örnekler görmemiz önemli husustur. Ayrıca sakk eserlerinde de yer alan sicil suretlerine asker kişilerin adli kayıtlarının konmuş olması önemlidir. Bizim bu çalışmada esas gayemiz askerlik mesleğinde olan kişilere ait dava kayıtlarının 17. yüzyıla ait bir sakk eserine sirayet etmiş olması ve söz konusu adli dava kayıtlarını incelemektir. Sözünü ettiğimiz sakk eserindeki mahkeme kayıtlarında hususen 17. yüzyılın ilk yarısına ait dava kayıtları yer almaktadır. Buradan hareketle eserdeki askerleri konu edinen dava kayıtlarının 1600-1650 yılları arasında olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Çalışmada Edirneli Şânî Efendi'nin Sakk-ı Şânî adlı eserinde yer alan asker kişilerin dava kayıtları tahlil edilecek ve adı geçen asker kişilerin içtimai hayatlarına dair birtakım sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sakk, Şânî Efendi, Asker, Dava Kaydı

An Assessment of the Case Records of Military Personnel Included in the Sakk Manuscripts of a Kadi (from Edirne Şani Efendi)

Abstract

The concept of the military class in the Ottoman Empire is quite broad. Individuals who obtained the favor of both customary and legal authorities were considered part of the military class. While individuals actively engaged in the military profession were not obliged to undergo legal procedures in the qadi (Islamic judge) courts, it is important to note such examples in the Sharia records. Furthermore, the inclusion of military personnel's legal records in court registers found in sakk documents is significant. The main aim of our study is to examine the court records of individuals involved in the military profession that have been included in a sakk document dating back to the 17th century, and to analyze these legal records. The court records in question in the sakk document particularly belong to the first half of the 17th century. Therefore, we can conclude that the court records concerning soldiers in the document date between 1600 and 1650. In this study, the court records of military personnel found in Edirneli Şânî Efendi's work titled *Sakk-ı Şânî* will be analyzed,

* Bu çalışma, "Osmanlı Devleti'nde İlm-i Sakk'ın Gelişimi ve Edirneli Şânî Efendi'nin Sakk-ı Şânî Adlı Eserinin Transkripti" (Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü), başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Doktora Öğrencisi, onurcankaradag@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1185-6643.

and attempts will be made to draw some conclusions regarding the social lives of these military personnel.

Keywords: Sakk, Şânî Efendi, Soldier, Case Record

Giriş

Osmanlı Devleti'nde fiilen askerlik mesleğini icra edenlerin her türlü adlî muameleleri ağırlıklı olarak kadıasker mahkemelerinde yapılırdı.¹ Ancak bazı durumlarda (özellikle ilgili asker kişinin talebi veya onayı ile) asker kişinin davaları kadı mahkemelerinde de yapılabilmekteydi. Açıkçası Osmanlı Devleti'nde askerî sınıfın kimlerden oluştuğuna dair zaman zaman muğlaklık ve karışıklık söz konusu olmuştu. Devlet, merkezden taşraya muhtelif konularda emirler göndererek askerî sınıf kapsamı ve muhteviyatı ile ilgili meydana gelen değişiklikleri belirtirdi. Hatta askerî sınıf mensuplarının kimler olduğu ve yargılanmadaki durumlarının ne olduğu dahi yer yer fermanlar ve kanunnâmelerde de ifade edilirdi. Ayrıca askerî sınıf mensupları kadı mahkemesi yerine kadıasker mahkemesinde yargılanırdı yahut kendi rızası dâhilinde kadı mahkemesinde yargılanmaya tabi olurdu.²

Osmanlı Devleti'nde merkezde ve taşrada yaşayan insanlar arasındaki hukukî ilişkilere dair kayıtları içeren şer'iyeye sicilleri,³ Osmanlı toplumsal hayatına dair hemen hemen her türden veriye sahip olmamıza dair yarar sağlamaktadır. Kadılar, sicil defterlerini belirli bir intizam halinde tutmuşlardır. Osmanlıların şer'i mahkemelerde tuttıkları sicil suretleri şurût ilmi ile oluşmuştur. Hatta klasik dönem Osmanlı Devleti'nde belgeleme ilmi sicillerde varlık gösterdiği gibi sakk kitaplarının da temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda şurut eserleri ile sakk eserleri Osmanlı öncesi İslam toplumlarında vücuda gelmiştir. Müslüman fıkıh âlimleri şurût olarak yazdıklarının biraz daha kapsamlı hali olan sakk mecmualarını da oluşturmuştur. Her ne kadar şurût ilmi, sakk ilminden daha önce ortaya çıkmış gözükse de ikisinin tekâmüliyeti aynı zamanlı ilerlemiştir. Hatta süreç içerisinde sakk ilmine rağbet daha da artmıştır. Osmanlı Devleti'nde şurûtun sakk olarak devam ettiği görüşleri ileri sürülmüştür.⁴ Nitekim Osmanlı'da şurûtun ziyade sakk eserlerine ağırlık verilmiştir. Bunun temel sebebi ise daha önce belirttiğimiz gibi sakk mecmualarının şurut yazılarına göre daha geniş içeriğe sahip olmasıdır. Zira şurût örnekleri hukuki belge tanzimini uhdesine alırken sakklar belge tanzimiyle birlikte muhtelif hadiselerden ve olgulardan bahseden kitaplar olmuştur.⁵ Açıkça söylenebilir ki İslam dünyasında yaygınlaşmış olan ilm-i şurût, Osmanlı hukukunda ilm-i sakk olarak hayatını sürdürmüştür.⁶

Osmanlı Devleti'nde kadı mahkemesindeki yazışma ve diğer hukuki muamelelerin biçimi sakk (çoğulu sukûk) denen kitaplarda fıkıh fasıllarına göre açılan bölümlerde gösterilmiştir. Bu sicill-i sakk (sukûk) isimli defterler içinde adeta sistematik olarak hüccet, ilâm örnekleri fetvalar yer aldığı gibi; şiirler hatta ilaç tarifi kayıtları dahi vardır. Ayrıca sağlık tedavileri için muhtelif tedavi

¹ Fiilen askerlik hizmetinde bulunanlar, yeniçeri, sipahi ve bunların çeşitli sınıflarına (topçu, tüfenkçi, garib, azeb) mensup olan kişilerdir. Askerî sınıf kavramında bu kişilerin çocukları, eşleri, emeklileri, kulları, câriyeleri de yer alırdı, Halil Sahillioğlu, "Askerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1999, s. 488.

² Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)," *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C.3, Ankara 1966, s. 4.

³ Yunus Uğur, Şer'iyeye Sicilleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C., 39, İstanbul 2010, s. 8.

⁴ Süleyman Kaya, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, İstanbul 2005, s. 383.

⁵ Şenol Saylan, "İslam Hukukunda Belge Tanziminde Kimlik Tespit Aracı Olarak Hilye: Dış Görünüş Tasvirleri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Konya: Kış, 2018, s. 553.

⁶ İlm-i sakk Osmanlı hukuk mesleğinde çok önemli bir yer işgal etmiştir. Erken modern dönemde de imparatorluğun modernleşme döneminde de sakk ilmine sahip memurlar, mahkemelerde tercih sebebi olmuştur. Bu husus hakkında 1205 (h.) / 1791 (m.) tarihli bir arşiv kaydında mahkemelere görevlendirilen başkatiplerin fenn-i sakkta arif kimseler olmasının kaide-i kadime olduğunun belirtilmesi önemlidir, *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi*, C..ADL. Kutu, 16, Gömlek, 1003.

uygulamaları içeren yazılar da mevcuttur. Dini ritüellerle ilgili de derkenarlarda örnekler bulmak mümkündür. Osmanlı kadılarının Divan-ı Hümayun'a yazdıkları mektup, arz, arz-ı telhis⁷ gibi yazılar da sakk eserlerinde yer almıştır. Sakklar resmi kayıt olmayıp kadının şahsi ilmühaberi mahiyetindedirler.⁸ Bununla birlikte içerdikleri sicil suretleri hasebiyle resmi kayıtları ifade etmektedir. Sakklarda anlatılan hususlar bir kadının şahsi görüşleriyle verilmektedir. Bununla birlikte sakklara Osmanlı yazın dünyasına göre “kitap” isminin verilebileceği hakkında muhtelif görüşler olsa da⁹ gördüğümüz sakkları kitap olarak ifade etmenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Uzunçarşılı'ya göre sakk eserleri; kadı defterlerine yazılan vakfiye, nafaka, miras davaları, resm-i kısmet, ilam, husumete müteallik davalar, nikâh vesaire şer'i mahkemelere mahsus bir usul ve kaide altında kaleme alınan tahrir tarzındaki eserlerdir. Sonra kadıların ehliyetsizliği nazar-ı dikkate alınarak onların işlerini kolaylaştırmak için bazı değerli âlim kadılar tarafından muhtelif şer'i muamelelerin ne suretle yazılması gerektiğine dair aynı konu hakkında muhtelif şekillere ait numunelik sakklar kaleme alınmıştır.¹⁰ Uzunçarşılı'nın bahsettiği numunelik sakkların ne zaman ortaya çıktığını ifade etmek zordur. Fakat erken Osmanlı döneminden itibaren bu eserlerin varlığını bilmekteyiz. Bununla birlikte 17. yüzyıl Osmanlı yazın dünyasında Türkçe sakk eserlerinin yaygın bir şekilde ortaya çıkmasıyla Uzunçarşılı'nın sözünü ettiği bu örnek eserler, yine aynı yüzyılda oluşmaya başlamıştır.

Sakk eserlerini kaleme alan müelliflerin uzun yıllar mahkemelerde görev yapmış, ehl-i ilm kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Bir kısmının kadılık görevinde buldukları bilinmekte, bir kısmının ise eserlerinin dibâcelerinde yer alan ifadelerinden çoğunlukla mahkemelerde naib ve kâtip olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır.¹¹ Kâtiplerin bir kadının veya naibin yazdığı sakk eserini daha sonradan istinsah ettiği de kuvvetle muhtemeldir. Sakk eseri yazmak için sakk ilminin bilinmesi gerekliliği ve belirli bir ilmiye tedrisinden geçilmiş olması ise sakkları yazanların kadı ve naibler olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹² Yukarıda sözünü ettiğimiz türde eğitim alan Osmanlı kadıları, görev yaptıkları mahallerde gördükleri davaların kayıtlarını titizlikle tutmuşlardır. Sakk kitaplarında, özellikle 17. ve 18. yüzyılın ilk yarısında, birbirine yakın konuların tek bir bölüm başlığı altında toplandığı görülmektedir. Bazı istisna durumlar söz konusu olsa da bu yüzyıllardaki sakklar arasında bir bütünlük kurulabilmektedir. Daha sonraki dönemde ise tıpkı fıkıh ve fetva kitaplarında olduğu gibi her bir konu ayrı bir bölüm başlığı altında ele alınmıştır. Bölüm başlıklarının azaltıldığı eserlerde aşere-i mübeşşereye telmihen 10 bölüm başlığına yer verilmesi dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra 7, 9, 15 bölüm başlığı bulunan eserler de vardır.¹³ Bu durumun bir diğer sebebi de bir sakk kitabı yazacak olan bir kadının, kendinden önce sakk kitabı yazmış olanların eserlerine bakıp onlardan mülhem bir tarzda eserini yazmış olmasıdır.

1. Şânî Efendi'nin Sakk-ı Şânî Adlı Eseri

Osmanlı Devleti'nde bazı şehirlerin belli tarihlerdeki şer'iyye sicillerinin bugüne intikal etmemesi gibi durumlarda aynı şehrin sicil kayıtlarını ihtiva eden sakk mecmuaları, o şehrin içtimai tarihi açısından hayati değer taşımaktadır.¹⁴ Şânî Efendi'nin eserinde Edirne şehri ile verdiği hükümlerin tarihlerine ait Edirne şer'iyye sicilleri bugün gün yüzüne çıkmış değildir. Buradan

⁷ Hasan Tahsin Fendoğlu, “Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 458.

⁸ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitabevi, İstanbul 1994, s. 65.

⁹ Christoph Neumann incelediği bir sakk mecmuasının (Sakk-ı Cedid) Osmanlı yazınına göre doğru dürüst bir kitap olamayacağı kanaatinde, Christoph Neumann, “Üç Tarz-ı Mütalaa Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak”, *Tarih ve Toplum*, İstanbul 2005, s. 63.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 116.

¹¹ Kaya a.g.m., s. 340-416.

¹² Yukarıda sözünü ettiğimiz çıkarım hakkında Süleyman Kaya'da da hemen hemen aynı görüştedir, Süleyman Kaya, “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 35, İstanbul 2008, s. 586-587.

¹³ Kaya, a.g.m., s. 388.

¹⁴ Bu duruma açık bir örnek olarak bkz. Ümit Ekin, *Kadı Buyurdu Kâtip Yazdı Tokat'a Dair Bir Sakk Mecmuası*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

hareketle Şânî Efendi'nin eserinin önemi Edirne'deki içtimai olayların mefhumu için bir kat daha artmaktadır. Edirneli Şânî Efendi sakkında, yukarıda da belirttiğimiz gibi on ana başlık oluşturmuştur. Her başlık hakkında muhtelif dava kayıtları ile kadı efendinin tuttuğu notlar yer almıştır.¹⁵ Sakk-ı Şânî, Sakk-ı Sâni-i Edirnevî isimleriyle zikrolunan eserin müellifi; Şânî-i Edirnevî, Mehmed bin Derviş Mehmed eş-şehîr-i Şânî el-Edirnevî, Sâni el-Edirnevî veya es-Sâni el-Edirnevî adlı kişidir. Eserin muhtelif tarihlere göre yine muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.¹⁶ Bizim transkripsiyonunu yapmaya çalıştığımız ilgili yazma nüshanın arşiv bilgileri şu şekildedir: eser Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde mevcuttur. Eserin koleksiyon yeri de yine Kastamonu İlk Halk Kütüphanesi'dir. Arşiv numarası: 37 Hk 1892/1'dir. Eserin bu yazma nüshasına göre eser ismi: Sakk-ı Şânî'dir. Yine buna göre müellifi: Şânî Edirnevî Mehmed b. Derviş Mehmed'dir. Her ne kadar eserin ismi arşiv kaydında Sakk-ı Şânî olarak geçse de bizim okuduğumuz bu eserin kapak sayfasının arkasındaki yerde, "Sukûk-ı Sâni" başlığının yazılı olduğu vakidir. Fakat bu başlık ismi daha sonradan esere eklenmiş de olabilir. Zira sözünü ettiğimiz sayfada karışık halde yazılar mevcuttur. Ayrıca eserin ilk sayfasında "ser-defter-i sukûk" tabiri önemlidir. Eser için müstensih isim bilgisi bulunmamaktadır. İstinsah tarihi: 1079'dur (1668-1669). Eserin dili Türkçe'dir.¹⁷ Ölçü: 195x150-150x104 mm. Yaprak: 1b-110a. Satır sayısı: 17. Yazı türü: Talik. Kâğıt türü: Ay yıldızlı taç. Yine eserin malzemesi ve nereden geldiğine dair ilgili arşiv kaydı: "Sırtı, sertabı kahverengi deri, ebru kâğıt kaplı, miklebli, mukavva ciltli. Eser "Numaniye Medresesi'nden gelmiştir" ibarelidir. Her ne kadar ilgili arşiv kaydında eserin yazı türü talik olarak verilmişse de bizim tespitimize göre bu eserdeki yazı türü nesih ve talik karışık haldedir. Eser boyunca ana başlıklar ve alt başlıklar tamamen kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin bazı sayfalarında derkenarlar mevcuttur. Ancak derkenarlarda yazılı olanların çoğu Arapça ağırlıklı ifadelerdir. Yine eserin 17. yüzyıl başlarında Türkçe yazılmış bir sakk olması mühimdir. Zira bu döneme kadar yazılmış olan sakkaların ağırlıklı olarak Arapça olması ve Türkçe sakk eser sayısının çok az olması kadılar tarafından dikkat çeken bir husustur. Nitekim müellif de bu durumun farkındadır ve eserinde söz konusu mevzuu şöyle açıklamıştır:

¹⁵ Edirneli Şânî Efendi, *Sakk-ı Şânî*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Arşiv nu. 37 Hk 1892/1, vr. 111b.

¹⁶ Müellif ve eser hakkında bugüne kadar en detaylı malumatı veren Süleyman Kaya bu eseri ve eserin yazarını şöyle tarif etmiştir: "Mahkemelerde görev yaptığını ve ilm-i sakka vakıf olduğunu belirten müellif, daha önce yazılan muteber sakk kitaplarının Arapça olduğunu ve kimsenin Türkçe sakk kitabı yazmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu durum, Türkçe belge düzenleyecek kadı ve kâtipler için büyük bir zorluk meydana getiriyordu. Bunun için Türkçe sakkaları toplayarak bir mecmua yazmaya karar verdiğini söylemektedir. Eser; hüccet, ilam, maruz, nakil, tevcih-i cihat gibi belgelerden oluşmaktadır. Belgelerin kısa ve orta uzunlukta olduğu görülmektedir. Eserde nükle yer verilmemiştir." Yine Kaya'nın tespit ettiğine göre eser içerisinde 10 tane ana bölüm başlığı vardır: "(1) Nikâh, talak, hul', radâ'; (2) İtak, tedbir, kitabet; (3) Nasb-ı vasi, farz-ı nafaka; (4) Mübayaat, muamelat, hibe, rehin, vedia, ariyet, icare; (5) Vekâlet, kefalet, havale, mudarebe; (6) İkrar, dava, şehadet, şirket, müzaraa, müsakat, sulh, ibra; (7) Diyet, kısas; (8) Keşif, meremmet; (9) Nakl-i şehadet, vürud-i nakil, üslub-i zahriye; (10) Vakıf, istibdal, tevcih-i cihat."162 Kaya'nın eserin konuları olarak sıraladıklarının çoğunluğu bizim okuduğumuz nüshada da mevcuttur. Ancak bazı farklılıklar vardır. Örneğin; 4. konu başlıkları içinde Kaya'nın belirttiği icare başlığı bizim okuduğumuz nüshada yoktur. Yine 9. Konuda Kaya'nın belirttiği vürud-ı nakil konusu bizim gördüğümüz nüshada mevcuttur değildir. Bunların yanında, Kaya'nın 10. konu hakkında verdiği başlıklar içinde olmayan ancak bizim okuduğumuz yazma nüshada bir tane daha konu mevcuttur. Onun da ismi 'arızdur. Geriye kalan bütün konular bizim okuduğumuz yazma nüsha ile Kaya'nın belirttikleri ile aynıdır. Kaya, a.g.m., s. 399-400.

¹⁷ Bu eserin Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı bir yazma nüshası, Mehmed b. Derviş Mehmed es-Sâni el-Edirnevî, Sâni el-Edirnevî müellif ve eser isimlidir. Zilhicce 1050 tarihlidir. Ancak bu eserin dili, ilgili kütüphane kaydınca Arapça'dır. Eserin başka yazma nüshaları da vardır. Süleyman Kaya bu nüshaları: a. Süleymaniye, Esad Ef. 810; yy: yazma, 1024, 149 vr. (Dibacede bölüm başlıkları var.) b. Süleymaniye, İzmir 774; müst. Mehmed b. Ahmed Yazıcızade, yy: yazma, 1038, 191 vr. (Dibacede bölüm başlıkları var, satır aralarındaki tashihler İstanbul kadısı Abdülhalim b. Mehmed'e ait.) c. İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet K74; müst. Süleyman b. Osman el-Boluvî, yy: yazma, 1114, 180; (81-260) vr. (Fihrist yok, öncesinde Hacibzade'ye ait mecmuanın mukaddimesi var.) d. İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet K427; yy: yazma, tz., 51 vr. (Yedinci bölüme kadar var, yedinci bölüm de eksik.) e. Süleymaniye, İzmir 284; yy: yazma, tz., 135 vr. (Fihrist yok, hamîşe "Sakki Şanizade" şeklinde düşünülen notun doğru olmadığı görülmektedir.) f. İstanbul Üniversitesi Merkez T3179; yy: yazma, ty., 98; (13-110) vr. (Fihrist yok.) g. İstanbul Üniversitesi Merkez T1313; yy: yazma, ty., 1-88 ve 126-129 vr. (Fihrist yok, hamîşe tashihler ve aynı konuyla ilgili farklı belgeler var, eser dağılmış, sonradan toplanırken sıraya riayet edilmemiş, onuncu bölüm ortalara, dördüncü bölüm sonlara kaymış, araya Baldırzade'nin mecmuası girmiş ve bu halden sonra varak numaraları yazılmış.) h. Milli Kütüphane, 03 Gedik 17378/3; yy: yazma, tz., 68; (52-119) vr. (Üç, dört, beş ve altıncı bölümler mevcut.) Kaya, a.g.m., s. 400. "Bizim tespitimize göre bunlardan başka Diyanet İşleri Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı "297.56 İSC ve 297.5 İSC" yer numaralı iki yazma nüsha daha vardır. Burada zikrolunan bütün yazma nüshalardan bazılarını görüp inceleme fırsatımız oldu. Ancak biz çalışmamız için "1070" istinsah tarihli olan ve tam halde bulunan yazma nüshayı bulmayı uygun bulduk.

“Türki sûr cem‘ine kimesne takayyüd etmekle kuzzât ve küttâb bu bâbda kalilu‘l-yezâ‘at ve ‘adimu‘l-isttâ‘at olanları Türki hüccec ve sicillât ve nakl ve şehâdet tasvirinde külli ‘usret ve ‘azim zahmet çeküb bu dahi fakir ve kesîru‘t-taksîru‘l-mütemessik hecballahu‘l-mülku‘s-sahmed Mehmed bin Dervîş Mehmed eş-şehîr-i Şânî el-Edirnevî ekser zamânda mehâkim-i beledâtta ve hâdim-i şer‘ hatır olmağla bu ‘âlemde fi‘l-cümle hayr olmağın ba‘zı ihvân talebiyle talebine esân olmak için Türki sûr-ı sukûk cem‘ etmek murâd edinüb bu dakâyık te‘lif ve inşâ ve on bâb üzerine tertib ve binâ eyledim.”¹⁸

Eserin tamamında 311 tane belge sureti yazılmıştır. Eser anladığımız kadarıyla bir hatime ile bitirilmiştir. Şânî Efendi'nin Sakk adlı eserindeki ana konu başlıklarını mealen şu şekilde sıralayabiliriz:

Birinci bölüm: evlenme, boşanma, mukabele etme, süt emme (sütannelik ve sütkardeşlik) ve bu hususlara bağlı konulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm: köleyi serbest bırakma, tedbir, kitap ve bunlara bağlı konulardan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: vasi, nafaka ve bunlara bağlı konulardan oluşmaktadır. Dördüncü bölüm: satın alma, muameleler, hibe, rehin, emanet, ödünç verip almak ve bunlara bağlı konulardan oluşmaktadır. Beşinci bölüm: vekâlet, kefalet, havale, sermaye ve emek ile kurulan ticari işletme ve bu hususlara bağlı olan konulardan oluşmaktadır. Altıncı bölüm: bir kimsenin diğer bir kimseye kendisinde hakkının olduğunun haber verilmesi, dava, şahitlik, ortaklık, meyve tarlasını götüre vermek, barışma, temize çıkarma borçtan kurtarma ve bu hususlara bağlı olan konulardan oluşmaktadır. Yedinci bölüm: diyet, kısas, keşif ve bunlara bağlı olan konulardan oluşmaktadır. Sekizinci bölüm: keşif, tamir etme ve bu hususlara bağlı olan konulardan oluşmaktadır. Dokuzuncu bölüm: nakil, şahitlik, bir kâğıda not düşmenin üslubu ve bu hususlara bağlı olan konulardan oluşmaktadır. Onuncu bölüm: vakfiye çeşitleri, değiştirme, usul, tevcih etme yolu ve bazı suretleri içeren konulardan oluşmaktadır.

2. Şânî Efendi'nin Sakk'ındaki Asker Kişilere Ait Kayıtlar

Bilindiği üzere Osmanlı şer‘iyye sicilleri Osmanlı toplum hayatı hakkında muhtelif bilgileri ve örnekleri ihtiva etmektedir. Bunlar arasında insanın içtimai manada yaşayabileceği her şey gelebilir. Hırsızlık, cinayet, gasp, insan kaçırma, insan yaralama, güveni kötüye kullanma, kamu malına zarar verme gibi daha birçok örnek Osmanlı kadı sicillerinde sıklıkla gördüğümüz olaylardan bazılarıdır. İncelemiş olduğumuz sakk eserinde ise asker kişilere ait toplam sekiz adet dava kaydı tespit edilmiştir. Söz konusu kayıtlar farklı askerî sınıfa mensup kişilere ait olmakla birlikte dava kayıt konuları da yine birbirlerinden farklıdır.

Bir yeniçerinin içtimai hayatta yaralanmasına dair dava kaydı sakkta önemli bir konu olarak görülmüştür. Edirne'de şehir merkezinin mahallelerinin birinde bir yaralama olayı gerçekleşmiştir. Olayın gerçekleştiği mahallenin sakinleri mahkemeye gelip yeniçeri taifesinden Kasım oğlu Abdullah'ın yaralandığını bildirmiş ve adı geçen yeniçerinin durumunun keşf edilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine kadı efendi keşif için naip efendiyi görevlendirmiştir. Yapılan keşifte yaralanmış olan yeniçerinin karnında ve vücudunun sol tarafında bıçak yarası olduğu, bağırsaklarının dahi dışarı çıktığı görülmüştür. Yeniçeriyi yaralayan kişinin ise naip efendinin araştırması sonucu mahalledeki sarhoş bir kimse olduğu tespit edilmiştir. Yine mahalleli tarafından, sözü edilen kişiden başka bir şüphelinin olmadığı da belirtilmiştir. Ancak yeniçeriyi yaralayan kişinin yakalanıp yakalanmadığı ise malum değildir. Sakkın müellifi bu dava kaydını yaralama olayının keşfine dair örnek olarak sakkın içine almıştır.¹⁹

¹⁸Şânî Efendi, Sakk-ı Şânî vr. 3b.

¹⁹Şânî Efendi, Sakk-ı Şânî, vr. 91 b.

Osmanlı toplum hayatında akli baliğ olmamış kişilerin veresesine vasilik yapma işi mahkeme kayıtlarında sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur.²⁰ Muhtemel Edirne şehir merkezine ait bu dava kaydında da vasilik görevinde bulunan bir kişinin vasiliğin gerekliliklerine uymadığı ve hatta vasilik esaslarına ihanet içerisinde bulunduğu gerekçesi ile mahkemeye çıkmıştır. Sözü edilen kişinin o mahalde yaşayan bir yeniçeri olması ise dikkat çekici husustur. Daha önce vefat etmiş olan Hacı Ahmet oğlu Abdullah'ın küçük oğlu olan Mehmed'e Dergâh-ı âli yeniçerilerinden Mehmed Beşe oğlu Ali vasilik etmiştir. Vasiliğin içerisinde çocuk Mehmed'e tevarüs eden emvalin zaptı ve korunması da yer almıştır. Ancak adı geçen vasi yeniçeri Ali vasilik mefhumuna hıyanet içerisinde olmuştur. Onun bu hıyanet nev'indeki faaliyet ve davranışları mahkeme tarafından açıkça görülüp, kabul edilmiştir. Bundan dolayı çocuk Mehmed'in vasiliği yeniçeri Ali'den alınmış ve mahkemenin uygun gördüğü başka birisine verilmiştir. Sakk müellifi bu hükmü, hıyanetin zahir olduğunda vasiliğin başka birisine verilmesi gerekliliğine örnek olarak sakkın içine almıştır.²¹

Osmanlı aile hayatına ve bir yeniçerinin eşiyle olan münasebetine dair sakkta geçen bir dava kaydı oldukça ilginçtir. Edirne merkezinde yaşayan bir yeniçerinin eşine kötü davrandığı ve hatta ona fiziksel şiddet uyguladığına dair mahkeme kaydı dikkat çekicidir. Edirne şehir merkezinde kırk yedinci ağa bölüğünde yeniçeri olan Mehmed Beşe'nin eşi, kendisini mahkemeye şikâyet etmiştir. Davanın konusu küfür ve şiddettir. Mehmed Beşe'nin eşi mahkemede beyanında, kocasının çoğunlukla sarhoş olduğunu, gece yarısı gelip kendisine küfürlü sözler sarf ettiğini ayrıca "âlet-i harp" ile yani mesleki manada kullandığı savaş aleti ile kendisini korkuttuğunu hatta mahallelinin de bunlara şahit olduğunu belirtmiştir. Mahkeme mahalleliye bu hususu sorduğunda, mahalleden bazı kişiler verdikleri beyanatta; yeniçeri Mehmed Beşe'nin tıpkı ondan şikâyetçi olan eşinin anlattıkları fiilleri yaptığını, bu duruma dayanamayıp evlerinin kapısına dayandıklarını ve Mehmed Beşe'yi derhal oradan def ettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca mahalle ahali e line silah nev'inden aletler olarak yeniçeri Mehmed Beşe'yi katletmeye yeltenmişler ve Mehmed Beşe zor bela bu durumdan kurtulmuştur. Yeniçeri Mehmed Beşe bununla da kalmayıp mahallede bulunan Kasım Paşa Camii'nin imamı olan Ali Çelebi'nin evinin kapısını ateşe vermiş, çeşitli hakaretlerde bulunmuş ve donanmaya gidip yeniçeri olduğunu bildirmiştir. Yeniçeri Mehmed Beşe'nin donanmaya sığındıktan sonra ne olduğu hususu sakkta (sicilde) kayıtlı değildir. Zira sakk hükmünde bu olay etraflıca anlatılmıştır. İlgili yeniçerinin akıbeti yüksek ihtimalle bir üst mahkeme yahut Divân-ı Hümâyûn emri ile belirlenmiştir. Ancak bu hususta elimizde henüz bir veri yoktur. Sakk müellifi bu olayı ilginç bir vaka meyanında yazmış olmalıdır. Yine burada dikkat çeken unsur, hem Yeniçeri Mehmed Beşe'nin eşinin şikâyeti hem de mahallelinin olayın içerisinde yer alması ve bu durumu mahkemeye bildirmesidir. Zira sakk müellifinin de dava kaydı başlığına mahallelinin ilgili olayı haber vermesi başlığını kullanmış olması mühimdir. Bir yeniçeri askerinin hususi hayatına dair malumat veren bu dava kaydı, Osmanlı'da içtimai hayattaki bazı hususiyetlerin anlaşılması açısından da bir örnektir. Nitekim klasik dönem Osmanlı aile hayatı mahalle ile organik bir bağ içerisinde olmuştur.²² Bu dava kaydından anlaşıldığına göre mahalle ahali yeniçeri Mehmed Beşe'nin aile hayatına şahitlik etmekle kalmamış fiili olarak da olumsuz bir olaya tepkide bulunmaya çalışmıştır.²³

Bir başka örnek de bir yeniçerinin satın almış olduğu cariyeyi mahkemeye verdiği dır. Sakk hükmünde davanın hangi şehir/kaza mahkemesinde olduğu belirtilmemiştir. Dergâh yeniçerilerinden

²⁰ Osmanlı toplumunda vesayet ve tabii olarak vasiliğin sıklıkla uygulanan bir durum olduğu birçok şer'iyeye sicili ve muhtelif kanunnâmeler ile sabittir. Vesâyet ve vasilik, fıkihta edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik olanlarla ehliyeti sonradan kısıtlananların mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarında tasarrufta bulunma yetki ve sorumluluğunu yahut veli/hâkim tarafından bir kimseye bu yetki ve sorumluluğun verilmesini ifade eder. Buradan hareketle vasiliğin suiistimal edilebileceği yönü de gayet açıktır. Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 43, İstanbul 2013, s. 66.

²¹ Şâni Efendi, *Sakk-ı Şâni*, vr. 14 a-b.

²² Osmanlı Devleti'nde aile ile mahalle arasındaki bağ kavramı açısından bkz: İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 47-50.

²³ Şâni Efendi, *Sakk-ı Şâni*, vr. 77 a.

Osman oğlu Cafer isimli kişi Abdullah kızı Raziye'yi cariyelik hususunda dava etmiştir. Yeniçeri Cafer, Raziye'yi Kara Hasan isimli kişiden elli adet sikke-i hasene²⁴ satın aldığını belirtmiştir. Bu işlemin yapıldığı süreçte Raziye, İstane adlı bir zimmiye imiş ve Yeniçeri Cafer'e kendisini cariyelik olarak almasını istediğini ifade etmiş, bunun üzerine Cafer de elli adet sikke-i hüsneyi Raziye'ye Kara Hasan'a vermesi üzerine vermiş. Ancak Raziye hür olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bu sırada da Kara Hasan kaybolmuştur. (nerede olduğunu bilen yoktur) Yeniçeri Cafer de Raziye'yi, bu kişi benim cariyemdir, bu kişi hür bir kişi değildir diye mahkemeye dava etmiştir. Kadı efendi adil olduğunu düşündüğü bazı kişilere bu durumu sorduğunda hepsi Yeniçeri Cafer'in Raziye'yi kendisine elli adet sikke-i hüsn karşılığında Kara Hasan'dan iştirâ ettiğini beyan etmişlerdir. Mahkeme kaydından anlaşıldığına göre kadı efendi yeniçeri Cafer'e ve şahadet edenlere inanmış Raziye'nin Cafer'in cariyesi olduğuna kanaat etmiştir. Raziye'nin ise si'ayet ettiğine (dedikodu, gıybet yapma) hükmetmiştir. Müellif eserinde bu hükme cariyeliğin ispatı konusuna örnek olarak yer vermiştir.²⁵ Osmanlı dünyasında kişilerin haklarını aradığı en önemli yer olan mahkemelerde hakkını arayan kişiye kadı tarafından düzenlenen çeşitli belgeler verilir.²⁶ Bu minval üzere de hakkını arayan kişiler, hem mahkemede haklılığını ispat etmek hem de ilgili belgeyi almayı amaçlardı. Buradaki en mühim mesele ise davacı olan kişinin hakkının ispat edilmesi ve kendisine verilmesi idi. Bir yeniçerinin de cariyeden dahi hakkını nasıl almak istediğini bu kayıt sayesinde görmekteyiz.²⁷

Osmanlı toplum hayatında bir kişi hakkında muhtelif şüphe veya gerekçeler kapsamında onun nasıl bir şahıs olduğu kadı veya naip tarafından araştırılır ve o kişiye karşı belli bir bilgi tasarrufuna gidilirdi. Bu örnek ise sipahi oğlanları zümresinden bir kişinin hüsn-i halde olduğu konusundadır. Edirne'deki bir kasabada yaşayan Sipahi oğlanları zümresinde yevmi otuz akçeye mutasarrıf olan Hasan Bey ehl-i fesattır diye şikâyet edilmiş ve bunun üzerine ulufesi kesilmiştir. Edirne mahkemesi kadısı, naip ile dergâh-ı âli çavuşlarından birisini mezkûr Hasan Bey'in yaşadığı kasabaya keşfe göndermiştir. Kasabaya varan naip efendi tellal çığırtarak Hasan Bey'den şikâyetçi olan varsa gelsin zira bu konuda ferman buyrulmuştur demiştir. Ancak kasaba ahalisinden bir kişi bile mezkûr Hasan'dan şikâyetçi olmamıştır. Hatta naip efendi kasabadaki Müslümanlardan Hasan hakkında bilgi almış ve kime sordu ise herkes Hasan'ın iyi birisi olduğunu beyan etmiştir.²⁸ Sakk müellifi ise bu hükmü eserine, hüsn-i halin zahir olması hasebiyle almıştır. Nitekim Osmanlı şehir ve kaza hayatında bir kişi hakkında yaşadığı mahal sakinlerinin düşünceleri ve onun hakkındaki tutumları, o kişinin emin bir kişi olup olmadığına dair önemli bir gösterge aracıdır.

Sipahi oğlanları zümresinden bir askerin gelir elde ettiği yeri beyan etmesine dair bir dava kaydı gerçekleşmiştir. Bu kaydın en mühim özelliği ise ilgili asker şahsın resmen malum olmasını istediği bir gerçeği resmîyete kavuşturmak istemesidir. Burada ifade etmek gerekir ki davada adı geçen kişi sipahi oğlanları zümresine mensubiyetle beraber bizatihi askerlik mesleğini de icra etmektedir. Osmanlı Devleti'nde erken modern dönemde dahi resmî olmayan kayıtlar devlet tarafından gayr-i kabil bir hüviyete sahiptir. Bundan dolayı evlilik dahil toplumsal hayatla, iktisadi hayatla ilgili her türlü muamele kaydedilmek/kaydettirilmekle mükelleftir. Edirne'de bölük halkının çarşı olarak kullandığı yerde sipahi oğlanları zümresinden Ergun Hasan isimli asker, kadı

²⁴ Sikke-i hasene Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıl sonlarına doğru piyasaya sürülmeye başlanan altın sikke çeşididir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 64-72.

²⁵ Şâni Efendi, *Sakk-ı Şâni*, vr. 83 a-b.

²⁶ Mehmet Akif Aydın, "Mahkeme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 27, Ankara 2003, s. 342.

²⁷ İspat hususu Osmanlı mahkemelerinde sıklıkla varlığını gördüğümüz bir durumdur. Hatta sakk eserlerinde bu konuya ayrı başlık açılması ve/veya genişçe yer verilmesi mühimdir. Bir başka sakk eserinde bir yeniçerinin akrabalık bağının ispatı için Rumili vilayetindeki bir mahkemeye ispat mevzuunda konu olması dikkat çekicidir. Detaylı bilgi için bkz. Elif Ağca, *Sakk Mecmuası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2011, s. 11.

²⁸ Şâni Efendi, *Sakk-ı Şâni*, vr. 85 a-b.

mahkemesinde; Rumeli’nde kıbtıyan mukataatı nazırı olan Bekir’in uhdesindeki mukataadan ulufesini alacağına dair ferman olduğunu belirtmiştir. Buna göre de 1020 yılının Şevval ayının başından itibaren (14 Kasım 1613) 1023 yılının Rebiü’l-evvel ayının sonuna kadar (10 Mayıs 1614) ulufesini sözünü ettiği yerden eksiksiz bir şekilde aldığını beyan etmiştir. Bu hususun mahkemece zahriye hücceti olarak yazılmasını talep etmiştir. Mahkeme de onun bu talebini tasdik etmiştir. Müellif eserinde bu hükme zahriye hücceti örneği olarak yer vermiştir.²⁹

Yine malum (zahir) olunması gereken bir meselenin resmiyete kavuşturulması için iki asker kişinin memuriyetine dair bir dava kaydı yazılmıştır. Edirne’de 1022 (1613) tarihinde merfure (مرفوره) keferesinden alınan cizyelerin toplanmasında sipahi oğlanları zümresinden sekizinci bölükte görevli olan Murad oğlu İbrahim ile silahdar zümresinden onuncu bölükte vazifeli olan Abdullah oğlu Piyale memur edilmiştir. Berat-ı hümayun mucibince adı geçen kişiler ilgili cizyeleri toplamışlar ve gerekli yere teslim etmişlerdir. Bu hususu da mahkemede kaydettirmişlerdir. Müellif eserinde bu hükme zahriye hücceti örneği olarak yer vermiştir.³⁰ Osmanlı devlet düzeninde resmiyete kavuşturulmayan bir fiil gayr-i kabul olabileceğinden örneğini gördüğümüz bu iki asker kişi amiyane tabirle işlerini garantiye almış, usul neyi icap ettiriyorsa o cihette hareket etmişlerdir.

Bu dava kaydında ise sipahi zümresinden bir askerin, alacaklı olduğu birisini mahkemeye vererek alacağı akçeyi kadı huzurunda alacaklısına ikrar ettirmesi hususu yer almaktadır. Anadolu vilayetinde, Beyşehir isimli kasaba sakinlerinden sipahi zümresinden Abdullah oğlu Hasan Bey isimli asker, Abdullah oğlu Hüseyin’i dava etmiştir. Davanın konusu ikrar-ı kitabettir. Şöyle ki davalı olunan Hüseyin daha önce köle imiş ve on bin fazz-ı Osmanî (o devre ait bir para çeşidi) karşılığında hür olmasına dair davacı olan sipahi Hasan Bey ile anlaşma yapmıştır. Hatta bu anlaşma yazılı yapılmıştır. Ancak davalı Hüseyin’in anlaşma gereği vereceği beş bin akçesi kalmıştır. Davacı olan sipahi Hasan Bey ise alacaklı olduğu Hüseyin’i mahkemede daha önce yaptıkları yazılı anlaşma gereği bu hususu ikrar etmesine dair mahkemeye vermiştir. Hüseyin de durumun böyle olduğunu ikrar ve itiraf etmiştir. Müellif bu hükmü eserine kitabet ikrarına örnek olması hasebiyle vermiştir. Müellifin Anadolu vilayeti olarak yazdığı yerin tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir. Ancak sakkın genelinde gördüğümüz örnekler hasebiyle Anadolu vilayeti olarak bahsedilen yerin İstanbul’un bugünkü Anadolu yakası olduğu kuvvetle muhtemeldir.³¹

Sonuç

İncelemiş olduğumuz sakk eserinde gördüğümüz asker kişilere ait olan kayıtlar, bize 17. yüzyıl Osmanlı dünyasındaki asker taifesinin hukuki muamelelerine dair bir nazariye sunmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şânî Efendi’nin eserinde asker kişilere ait toplam sekiz adet dava kaydı yer almıştır. Söz konusu davaların konuları ise; yaralama olayı, vasilik meselesi, fiziksel şiddet, hakkın ispat edilmesi, kişi hakkında güven araştırması, zahriye hücceti (mahkemece bilinmesi istenilen durum), meselenin resmiyete kavuşturulması, ikrar ve itiraf hususlarıdır. Bu kayıtlardaki kişilerin askerî sınıfları ise yeniçeri, sipahi, sipahi oğlanı ve silahtardır. Yine kayıtlardan anlaşıldığına göre davalara konu olan askerlerin sayısı 4 yeniçeri, 1 sipahi, 3 sipahi oğlanı ve 1 silahtar olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı dava kaydında hem sipahi oğlanı hem de silahtar zümresine mensup kişilerin kayıtları görülmüştür.

Osmanlı’daki sakk mecmuaları Osmanlı hukuk tarihi ve içtimai tarihi açısından oldukça önemli eserlerdir. Şer’iyye sicillerinde yer alan belgelerin nasıl hazırlanacağını gösteren ve daha önce tutulmuş sicillerden alınan belge çeşitleriyle zenginleştirilmiş olan sakk mecmualarının tarih

²⁹ Şânî Efendi, *Sakk-ı Şânî*, vr. 104 b.

³⁰ Şânî Efendi, *Sakk-ı Şânî*, vr. 105 b.

³¹ Şânî Efendi, *Sakk-ı Şânî*, vr. 12 a-b.

araştırmalarında başvurulabilecek önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.³² Osmanlı Devleti'nin yüksek idarecileri de sakk ilmine riayet etmişlerdir. Zira özellikle klasik Osmanlı döneminde devlet ricâli, idaresinde buldukları devletin hukuk yapısına hâkim olmuşlardır. Bu cihetle ki Kanuni Sultan Süleyman'ın genç yaştaki şair ve kadı olan Baki'ye "Hidâye" ve "Ekmel" isimli fıkıh kitaplarını hediye etmesi, padişahların Osmanlı hukuk yapısına ve yine hukuki eserlere karşı gösterilen ehemmiyetin derecesini açıkça gösteren bir örnektir.³³ Bu eserler yalnız hukuk tarihi için değil aynı zamanda iktisat tarihi, sosyal tarih, siyasi tarih, şehircilik tarihi, edebiyat tarihi, kısaca Osmanlı medeniyeti tarihinin her noktası açısından da yararlıdır. Sözü ettiğimiz hususları Osmanlı şer'iyye sicillerinde açık bir şekilde görmekteyiz. Ancak sicillerde kayıtlı olan onlarca konunun ve muhtelif ölçülerdeki davanın belli bir sistematik çerçevesinde anlaşılabilmesi için sakk eserleri o devirlerdeki ehil kimseler için bir başvuru kitabı niteliği taşımışlardır. Nitekim Osmanlı'daki mahkeme sicilleri sakk ilmi sayesinde daha düzenli ve tasnifli bir hale gelmiştir.³⁴ Sakk eserlerinin içerisinde umumiyetle örnek olabilecek dava kayıtları yer almıştır. Bu cihetle de Osmanlı toplum hayatının içerisinde var olan asker kişilerin sakklardaki hükümlerde örnek dava kaydı olarak konu olması bizim için önemlidir. Nitekim Şânî Efendi'nin Sakk'ında yer alan özellikle Edirne şehrine ait dava kayıtlarının tarihlerini haiz bugün elimizde müstakil şer'iyye sicillerinin bulunmaması bu eserdeki asker kişilerin dava kayıtlarının önemini daha fazla artırmaktadır.

³² Ümit Ekin, "Sakk Mecmualarının Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması Üzerine Bir Deneme", *Bilig*, Bahar, Ankara 2010, s. 130.

³³ Yukarıda sözü edilen Hidâye ve Ekmel isimli fıkıh kitapları, o dönemde Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerdendir. Baki, sultan tarafından gelen bu hediye için şu mısralarla ifade etmiştir: "Eyledi keşf ile izhâr-ı kerâmet keremün / İtdi müşkillerimiz hâce-i ihsânın hall / Kime kim rehber ola bedreka-i ihsânun / Yoluna karşı tutar şem'-i hidâyet meş'al", Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995, s. 34-35.

³⁴ Ramazan Günay, "Şer'iyye Sicillerinde Mülk Alışverişleri: Kullanılan Usul ve Dil", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Aralık, 2012, s. 18.

Bibliyografya**Arşivler****1-Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi**

C..ADL. Kutu, 16, Gömlek, 1003.

2- Telif-Tetkik Eserler

AĞCA, Elif, *Sakk Mecmuası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2011.

AYDIN, Mehmet Akif “Mahkeme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 27, Ankara 2003.

BARDAKOĞLU, Ali “Vesâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 43, İstanbul 2013.

BARKAN, Ömer Lütfi “Edirne Askerî Kassamı’na Ait Tereke Defterleri (1545-1659),” *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C., 3, Ankara 1966.

Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı, C.. ADL. Kutu, 16, Gömlek, 1003.

Edirneli Şâni Efendi, *Sakk-ı Şâni*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Demirbaş Nu: 37 Hk 1892/1, İstinsah Tarihi: 1079 (1667-1668).

EKİN, Ümit “Sakk Mecmualarının Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması Üzerine Bir Deneme”, *Bilig*, Bahar, Ankara 2010.

EKİN, Ümit *Kadı Buyurdu Kâtip Yazdı Tokat’a Dair Bir Sakk Mecmuası*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C., 6, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

GÜNAY, Ramazan “Şer’iye Sicillerinde Mülk Alışverişleri: Kullanılan Usul ve Dil”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Aralık, 2012.

KAYA, Süleyman “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C., 3, İstanbul 2005.

KAYA, Süleyman “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 35, İstanbul 2008.

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.

NEUMANN, Christoph “Üç Tarz-ı Mütalaa Yeniçağ Osmanlı Dünyası’nda Kitap Yazmak ve Okumak”, *Tarih ve Toplum*, İstanbul 2005.

ORTAYLI, İlber *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Turhan Kitabevi, İstanbul 1994.

ORTAYLI, İlber *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

PAMUK, Şevket *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

SAHİLLİOĞLU, Halil “Askerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 3, İstanbul 1999.

SAYLAN Şenol “İslam Hukukunda Belge Tanziminde Kimlik Tespit Aracı Olarak Hilye: Dış Görünüş Tasvirleri”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Konya: Kış, 2018.

UĞUR Yunus Şer’iyye Sicilleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C., 39, İstanbul 2010.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.